

*Ірина Володимирівна Міма,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
відокремленого структурного підрозділу
Криворізького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук*

РЕЛІГІЙНІ НОРМИ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПРАВОТВОРЧІ ЧИННИКИ СУСПІЛЬСТВА

Правотворення відображає процес появи права як результату соціального розвитку суспільства, у зв'язку з потребою нормативного регулювання суспільних відносин, розробкою і прийняттям правового акта та веденням його в дію; визначає процес виникнення і становлення права у формі правосвідомості, формування права у результаті реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, що трансформуються у конкретні правовідносини, формує право у вигляді норм права, які у сукупності утворюють систему [2, с. 567]. Правотворення живить правотворчість новими правовими ідеями, правилами поведінки, конкретними рішеннями, угодами, котрі досліджуються, узагальнюються, систематизуються державою, формулюються в нормах права, виражених у нормативно-правових актах.

Правотворення є процесом природного зародження права, розвитку права, динамічність якого забезпечується за рахунок природних, соціальних, економічних, політичних та інших правотворюючих факторів, його метою є формування права. Правотворення пов'язане з виникненням об'єктивно обумовленої потреби у регулюванні суспільних відносин, тобто правотворюючих чинників [5, с. 432]. У сукупності ці чинники є передумовою виникнення права, визначають предмет правового регулювання, позиції суб'єктів правотворчості, стан правотворчого процесу. Зокрема, це соціально-економічні потреби населення та економічні трансформації у суспільстві. Ідеологічний чинник також є наявним у процесі формування права (пов'язаний з визначенням найбільш прийнятної моделі правового регулювання суспільних відносин). Крім того, соціально-правотворчими чинниками є звичаї, традиції та релігійні норми, що впливають на рівень правосвідомості та правової культури населення. Формуючись, право відображає потреби ефективного регулювання різних суспільних відносин, тому право є динамічною системою, яка реагує на зміни соціальної дійсності.

Більшість досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: С. Зівса, С. Кечек'яна, М. Марченко, Н. Пархоменко, П. Рабіновича, Р. Ромашова, В. Суботіна, В. Хропанюка та інших не містить змістовних положень щодо релігійних норм як факторів правотворення. Це зумовлено тим, що Україна належить до романо-германської правової сім'ї і основна увага дослідників приділяється аналізу правотворчої діяльності органів державної влади та ефективності дії нормативно-правового акта у сфері соціально-правового регулювання суспільних відносин. Тому, є доречним додатково визначити та проаналізувати релігійні норми як соціальні правотворчі чинники суспільства, що сприятиме поглибленому вивченню соціально-правового регулювання суспільних відносин у сфері реалізації релігійних норм суб'єктами релігійних відносин.

Правотворення є закономірним процесом, що суб'єктивно (усвідомлена мотиваційна потреба суб'єктів суспільних відносин у врегулюванні та узгодженні їх інтересів) та об'єктивно (встановлення, врегулювання, впорядкування суспільних відносин, з метою усунення конфлікту інтересів їх суб'єктів) обумовлений. Релігійні норми впливають на формування та розвиток свідомості суб'єктів суспільних відносин; дозволяють ефективно контролювати та впорядковувати суспільні відносини; є засобом стримання неправомірного використання владних повноважень; спонукають до правомірної поведінки суб'єктів суспільних відносин. Крім того, реалізація права та регулювання суспільних відносин базуються не тільки на формально-догматичних приписах правових норм, але й на морально-релігійній основі. Релігійна основа забезпечує суворе та неухильне

виконання правових приписів. Закріплюючи у змісті релігійних норм підзвітність та підконтрольність світської влади, остання діє суворо у визначених межах релігійно-традиційних приписів, відповідно до ідеалу добра та справедливості. Релігійні норми є стримуючими засобами у сфері регулювання суспільних відносин. Взаємодія релігійних та правових норм у процесі правотворення формується на аксіологічній [1, с. 29], моральній, гуманній, толерантній, духовній основі, з метою захисту та реалізації прав і свобод особи.

Релігійні норми, так само як і правові, є дієвими регуляторами у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, визнаються еталоном суспільних відносин, структурними елементами релігійних норми є: гіпотеза, диспозиція та санкція. Проте, на відміну від правових, релігійні норми формуються на підставі релігійних уявлень; є обов'язковими щодо дотримання для суб'єктів, що сповідують певну релігію та здійснюють опосередкований вплив на поведінку суб'єктів інших релігійних течій; джерелами релігійних норм є священні тексти (наприклад, Біблія, Коран, Тора та інші); можуть бути результатом нормативної діяльності релігійних організацій; спрямовані на врегулювання внутрішньої та зовнішньої релігійної діяльності суб'єктів релігійних відносин; аксіоматичні та аксіологічні; формують сакральну традицію; є стабільними.

Релігійні норми акумулюють соціальні цінності, які поступово формуються у суспільній свідомості і пов'язуються з загальною ідеєю права; набувають свого відображення у змісті нормативно-правового припису чинного законодавства; укорінюються у суспільній правовій свідомості і визначають не лише загальне сприйняття індивідами оточуючої їх дійсності, а й їхню діяльність. Відбувається акумуляція фундаментальних суспільних цінностей, які, набуваючи правової форми, стають правовими цінностями та правовими принципами, а також впливають на аксіологічний рівень правової свідомості [3, с. 198], що дозволяє не лише сформулювати на рівні права й укорінити у суспільній правовій свідомості певні цінності (свободи, справедливості, гуманізму, рівноправності, відповідальності тощо), а й забезпечити їх запровадження у практику безпосереднього нормативного регулювання суспільних відносин.

Взаємодія правових та релігійних норм у процесі правоутворення відображає взаємодію складових частин ціннісної культури держави, об'єднаних причинно-функціональними та логічно-смысловими зв'язками. Домінуючою та стійкою формою взаємодії правових та релігійних норм у правоутворенні є опосередкована форма впливу на підставі загальних факторів (віросповідальної політики держави, національних ідей, традицій тощо [6, с. 354]). Правові та релігійні норми у процесі правотворення співвідносяться між собою як «норма» (є результатом свідомого сприйняття змісту релігійно-нормативного припису суб'єктами суспільних відносин та є загальнообов'язковою до дотримання) та «зразок» (модель бажаної поведінки суб'єкта суспільних відносин).

Взаємодія правових та релігійних норм у процесі правоутворення визначається відповідним типом соціальних відносин, що склалися у суспільстві на певному етапі його розвитку та характеризується місцем і формою взаємодії релігії та церкви із державою, зокрема: 1) відокремлення і віддалення релігії та церкви від держави (наприклад, Латвія, Португалія, Туркменія, Україна, Хорватія, Югославія, Молдова, Словенія); 2) трансформація та тісний взаємозв'язок церкви і релігії з державою, коли відбувається опосередкований вплив на державотворення та правотворення, особлива підтримка церкви певної релігійної течії на законодавчому рівні (наприклад, Аргентина, Болівія, Іспанія, Італія, Польща); 3) безпосередній зв'язок релігії та церкви з державою, офіційне визнання та закріплення статусу державної релігії (наприклад, Греція, Великобританія, Данія, Болгарія, Грузія, Литва); 4) не визначений правовий статус релігії, церкви, релігійних організацій, установ та спільнот (наприклад, Угорщина, Венесуела, Боснія та Герцеговина); 5) заборона на офіційність чи домінування будь-якої релігії в країні (наприклад, Албанія, Словенія, Естонія); 6) світський характер держави (наприклад, Туреччина, Франція).

Відповідно до офіційного закріплення правового статусу релігії у державі, релігійні норми як соціально-правотворчі чинники впливають на формування права у просторовій, опосередкованій, безпосередній, вибірковій та смисловій формах. Так, просторова форма відображає територіальний та соціальний аспекти впливу релігійних норм на формування права. Територіальний аспект

полягає у тому, що окремі релігійні норми поширюють свій вплив та є загальнообов'язковими щодо дотримання на окремих територіях держави або у державі в цілому, де за релігією визнається та законодавчо закріплюється статус традиційної чи державної. Соціальний аспект пов'язаний з тим, що взаємодія правових та релігійних норм відбувається у відокремленому соціальному просторі (наприклад, діаспорі), де регламентація та регулювання суспільних відносин відбувається не тільки звичаями, але і релігійними нормами. Опосередкована форма впливу релігійних норм на правотворення відбувається під впливом соціально-культурних факторів, за якими релігійні норми трансформуються у сутність правових норм, тобто є витоком права, визначають та формують його зміст. Наприклад, православні релігійні норми вплинули на визначення змісту принципів сімейного права. Безпосередня форма впливу релігійних норм на формування права характеризується об'єднанням змісту релігійних та правових норм (їх приписи є рівнозначними щодо обов'язковості дотримання і сфери дії, забезпечуються засобами державного впливу). Така форма впливу характерна для країн традиційно-релігійної правової сім'ї або теократичним державам. Проблема зближення різних правових систем, а також питання удосконалення правотворчого процесу є не просто техніко-юридичними за своєю суттю, але гранично актуалізують потребу у загальнокультурному впливі права, коли всі процеси універсалізації й адаптації права реалізуються на основі спільних і визнаних різними суб'єктами цінностей; впливає на культуру, трансформує її, укорінює у ній правові цінності [4, с. 11-12]. Взаємодія релігійних та правових норм передбачає формування певної загальної структури відносин яка формується між релігією, церквою, суспільством та державою. Ці відносини закріплюються у вигляді загальних юридичних принципів і моделей, які, у свою чергу, конкретизуються у чинному законодавстві. Вибіркова форма впливу релігійних норм на правотворення виникає у зв'язку з секуляризацією суспільства (із поширенням релігійного впливу на регулювання суспільних відносин). Смысловая форма впливу релігійних норм на правотворення характеризується синтезом релігійних і правових норм, який надає можливість визначити головну ідею, мету правової та релігійної норми у взаємозв'язку щодо регулювання суспільних відносин.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що доцільно не обмежуватись позитивним, формально-догматичним, методом дослідження права, а розглянути його як культурний феномен у тісному взаємозв'язку з релігійними нормами. Завдяки взаємовпливу релігійних та правових норм у правотворчому процесі право перетворюється на універсальне і необхідне явище світової культури, яке є умовою гармонійного розвитку правової системи на основі універсальних духовних цінностей людства із урахуванням національної специфіки, але на основі незаперечного визнання цінностей свободи і демократії. Релігійні норми як соціально-правотворчі чинники впливають на формування права у просторовій (територіальна та соціальна), опосередкованій, безпосередній, вибірковій та смисловій формах. Вплив релігійних норм на правотворчий процес набуває особливого значення в умовах глобалізації, коли унаслідок активної конвергенції різних правових систем, культур і традицій постає об'єктивна потреба у створенні загальної аксіологічно-культурологічної та правової основи для взаємодії різних держав, суспільств, колективів, спільнот тощо. Завдяки цьому право може більш цілісно впливати на суспільну свідомість і на суспільство, шляхом максимально-оптимального обґрунтованого поєднання та узгодження змісту правових та релігійних норм, на основі всебічного науково-теоретичного обґрунтування і доведення.

Використана література:

1. Дроботов С. Аксіологічна і когнітивна функції права у процесі становлення правової держави / С. Дроботов // Юридична Україна. — 2011. — № 1. — С. 28-35.
2. Марченко М. Н. Проблемы теории государства и права: [учеб. пособие] / М. Н. Марченко. — М.: ТК Велби, 2006. — 655 с.
3. Посашкова А. Л. Взаимодействие норм ислама и правовых норм в правообразовании и правоприменении в России / А. Л. Посашкова // Вестн. Владим. юрид. ин-та. — 2008. — № 1 (6). — С. 192-198.
4. Посашкова А. Л. Взаимодействие религиозных и правовых норм в правообразовании: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история государства и права; история политических и правовых учений» / А. Л. Посашкова. — Владимир, 2009. — 21 с.

5. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): [учебник] / О. Ф. Скакун. — Харьков: Эспада, 2005. — 840 с.

6. *Теорія держави і права: Академічний курс: [підручник]* / В. С. Журавський, О. Л. Копиленко, С. В. Бобровник та ін.; [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 685 с.

Міма І. В. Релігійні норми як соціально-правотворчі чинники суспільства.

Досліджено теоретичні аспекти релігійних норм, як соціально-правотворчих чинників суспільства; чітко визначено та охарактеризовано форми впливу релігійних норм на правотворення, зокрема виділяються: просторова (територіальний та соціальний аспект), опосередкована, безпосередня, вибіркова та смислова.

Ключові слова: релігійні норми, правотворення, правотворчий чинник.

Міма І. В. Религиозные нормы как социально-правотворческие факторы общества.

Исследовано теоретические аспекты религиозных норм как социально-правотворческих факторов общества; четко определены и охарактеризованы формы влияния религиозных норм на правотворчество: пространственная (территориальный и социальный аспект), опосредованная, непосредственная, избирательная и смысловая.

Ключевые слова: религиозные нормы, правотворчество, правообразующий фактор.

Mima I. Religion Norms as Social Lawmaking Factors of Society.

The article describes the cultural phenomenon in close relationship with religious norms. The law becomes universal and necessary phenomenon of world culture which is a condition of harmonious development of the legal system based on universal spiritual values of mankind due to interference of religious and legal norms in lawmaking process. It takes into account the national specifics but based on the undisputed recognition of freedom and democracy values.

The article provides theoretical aspects of religious norms as social lawmaking factors of society; It is and described forms of influence of religious norms on forming law: spatial (territorial and social aspect), indirect, direct, selective and semantic.

The influence of religious norms on the creative process is particularly important in the context of globalization, as a result of active convergence of different legal systems, cultures and traditions there is an objective need for a common cultural and legal basis for the interaction of different countries, societies, groups, communities etc. This law can be more critically affect the public consciousness and society, through an optimal combination of sound and content negotiation of legal and religious norms, based on comprehensive scientific and theoretical justification and proof.

Key words: religious norms, forming law, lawmaking factors.